

2. Про корінні народи України: Закон України від 01.07.2021 № 1616-IX. (2021). *Відомості Верховної Ради України*, 38, 319. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 01.05.2026).
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 03.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.05.2026).
4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 61/295: Декларація про права корінних народів. (2007). ООН. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l56#Text
5. Филипець, Є. (2022). Мовні права національних меншин та корінних народів України у сфері освіти: особливості та домірність обмеження. *Український часопис конституційного права*, 3, 91–104. <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2022.5>
6. Ярмоленко, М. І. (2012). Мови корінних народів та національних меншин в Україні: правничо-політична база функціонування. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 5(61), 203–215. http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzipiend_2012_5_19.pdf

Кузьменко В. І.

*Національна академія Служби безпеки України
(м. Київ, Україна)*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ВІЗІЯ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОГРАМ ДОБИ

Переважає більшість перекладів текстів різних стилів, зокрібно розмовного та наукового, носить лінгвістичний характер. Однак інтерпретатор повинен володіти й літературознавчим підходом до відтворення іншомовного тексту засобами рідної мови.

Натомість переклад текстів публіцистичного, художнього, епістолярного та інших стилів значно відрізняється за формою, лексичними засобами, а також яскраво вираженою комунікативною направленістю від суто інформаційних матеріалів. Не останню роль при цьому відіграють наявні в ньому фразеограми доби.

Термін «фразеограми доби» належить академіку Л. М. Новиченку, авторові монографії «Поетичний світ Максима Рильського» (Новиченко, 1980, 234). Саме так поважний учений-літературознавець назвав «здравити», хвалебні вірші та інші псевдохудожні твори на честь Й. Сталіна, які змушений був писати М. Рильський задля збереження свого життя.

У нашому розумінні, **фразеограми доби** – це прикмети часу, словесні маркери певної доби, конкретної історичної епохи, ідентифіковані у висловлюваннях лідерів країн, відомих діячів літератури й мистецтва, науки, художні персонажі, герої кінофільмів, їхні висловлювання, цитати, загальні та власні назви, реліквії, анекдоти, приказки, гасла тощо, які відтворюють соціокультурну, національну специфіку.

Для прикладу, сумновідоме висловлювання Й. Сталіна «Жити стало краще, жити стало веселіше» може бути одним із таких «фразеологізмів доби» – періоду сталінізму, епохи тотального терору і знущань над українським народом. Ідентичним маркером згаданого історичного відтинку в житті українців є також і квітка гібіскуса. 1947 року голодомор вкотре почав затягувати зашморг на шиї України, поселявся в кожному дворі й хаті, а в цей час Чингісхану новітньої епохи – Йосипу Джугашвілі-Сталіну подавали до чаю зацукровану квітку гібіскуса.

В умовах нинішньої російсько-української війни таким словесним маркером доби може бути висловлювання путлера про те, що «росіяни дуже люблять движуху».

Безперечно, відтворювати іноземними мовами назву квітки **гібіскуса** чи констатацію «любові» росіян до «движуки» без окремих пояснень – означало б не просто пожертвувати деталями тексту, а втратити його серцевину.

Отже, відтворення іноземними мовами фразеограм доби в нинішніх умовах постає певною перекладознавчою проблемою, яка гостро потребує осмислення і вирішення. Двомовну комунікацію лише тоді варто вважати успішною, коли інтерпретований текст адекватно впливає на іноземного реципієнта, як і першотвір.

Неуважне ставлення перекладача до фразеограм доби в оригінальному тексті призводить, зрештою, до перекладацьких помилок – відхилень від першотвору, зроблених інтерпретатором незумисно.

Варто виділити кілька видів перекладацьких помилок при відтворенні фразеограм доби, в основі яких лежить: 1) недостатній рівень знання іноземної мови; 2) недостатній когнітивний досвід, тобто обмаль знань про описані в оригіналі явища дійсності; 3) неуважне ставлення до системи смислів, зосереджених в тексті, тобто нерозуміння того, що автор говорить про предмет; 4) невміння розрізняти особливості індивідуального стилю автора першотвору.

Перекладацькі помилки трапляються при інтерпретації усіх аспектів фразеограм доби у чужоземному тексті: прагматичного, семантичного, синтаксичного нерозуміння чи неправильне, неповне розуміння прагматичного аспекту оригіналу виникає тоді, коли зовнішня форма іншомовного тексту не дозволяє перекладачеві зрозуміти наміри автора оригіналу, що пов'язане з використанням у тексті різних алегорій, «езопівської мови», фразеологічних зворотів, метафор та інших тропів. Семантичні помилки трапляються найчастіше. Вони обумовлені нерозумінням перекладача понять, висловлювань, суджень. Помилки на синтаксичному рівні є наслідком того, що перекладач неправильно встановив логічні відносини між елементами висловлювання і не врахував того, в якій синтаксичній функції виступає певна одиниця в конкретному реченні. Помилки, що трапляються під час створення тексту перекладу, обумовлені здебільшого недостатньою майстерністю інтерпретатора, неспроможністю знайти в мові перекладу форми, які б були еквівалентними відповідним формам першотвору.

Для теорії і практики перекладу важливим є питання про відокремлення фразеограм доби від близьких чи схожих з ними понять, які почасти недостатньо диференціюються чи зумисне ототожнюються з ними: «безеквівалентна

лексика»; «екзотична лексика», чи «екзотизми»; «варваризми»; «фонові слова» і «країнознавча лексика», «конотативна лексика»; «терміни» та інші лексеми.

Всі фразеограми доби певним чином містять в собі конотативні компоненти значення – культуроспецифічні і символічні смислові відтінки, що накладаються на основне значення, оскільки характерною для них ознакою є їхній культурний колорит. Але конотативна лексика, на відміну від фразеограм доби, служить для позначення не лише національного колориту.

На відміну від варваризмів, фразеограми доби можуть бути первісними для мови, а не запозиченими словами. У мові, що запозичує фразеограми доби, останні на протигагу багатьом варваризмам не мають слів-двійників, рівнозначних їм за смислом, і вони важко піддаються перекладу. Екзотизми, подібно до варваризмів, також є лише іншомовними словами. До того ж у зміст поняття «екзотизм» (у фразеограмах доби навпаки) не входить часова співвіднесеність.

Стосовно схожості фразеограм доби з термінами варто зауважити, що між ними дійсно є взаємоперехресні зони зіткнення: терміни, як і фразеограми доби, позначають певні фрагменти позамовної реальності, у тому числі предмети і явища; незрідка терміни мають іншомовне походження; зрештою, серед термінів є одиниці, значення яких обмежено історично.

Проте різниця між термінами і фразеограмами пов'язана з природою і функціями цих мовних категорій, досить значна. Термін – елемент наукової підсистеми мови, позбавлений національно-культурного чи історичного забарвлення. Потрапляючи в текст іншого жанру, термін може виконувати, крім своєї номінативної функції, ту чи іншу стилістичну. Поширення термінів за межі наукового жанру й певної мови пов'язано з поширенням предметів і явищ, ними позначених. Натомість фразеограми доби належать до певної мови, в якій вони є загальноновживаними. Навіть потрапляючи за межі материнської культури і рідної

мови, фразеограми доби зберігають національно-культурний чи історичний колорит.

Чим же літературознавча візія перекладу фразеограм доби відрізняється від лінгвістичної? Румунський літературознавець О. Діма, говорячи про високий рівень майстерності сучасних перекладачів, доходить висновку, що «рівень цієї майстерності тим вищий, чим обережніше ставиться перекладач до оригіналу, чим менше відчутна його особиста індивідуальність» (Зубрицька, 1996, 136). На наш погляд, це судження, слухне в першій своїй частині, дискусійне в цілому і несе відбиток лінгвістичного буквалізму. Адже ще М. Рильський, О. Кундзіч, а згодом і В. Коптілов (Коптілов, 1972, 115–117; Коптілов, 2002, 73–79) та інші теоретики й практики художнього перекладу переконливо довели, що безликість багатьох лінгвістичних версій якраз і спричинена безликістю, сказати б, «середнім рівнем» перекладача. А його особиста індивідуальність жодною мірою не тотожна літературознавчій перекладацькій «сваволі». Навпаки, індивідуальність перекладача виявляється в тому, наскільки точно й вірно він зуміє відтворити оригінал.

При літературознавчому підході до перекладу тексту, у тому числі й фразеограм доби у ньому, варто пам'ятати, що перекладаються не слова, не лексеми, не рядки й абзаци, а думки і почуття. Причому, здебільшого перекладаються іншим порядком слів. Чим менше інтерпретатор буде «прив'язуватися» до окремих слів першотвору та порядку цих слів у реченні чи поетичному рядку, тим яскравіше виявиться його творча індивідуальність, а переклад буде адекватнішим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зубрицька, М. (ред.) (1996). Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. Літопис.
2. Коптілов, В. (1972). Першотвір і переклад. Дніпро.
3. Коптілов, В. (2002). Теорія і практика перекладу. Юніверс.
4. Новиченко, Л. М. (1980). Поетичний світ Максима Рильського: 1941 – 1964. Наукова думка.